

մատենագրութիւն ու Հայաստանի աշխարհագրութիւն... աւանդում էր ինչպէս սրբազան ուսմունքներ: Հայ մատենագրութիւնը, մեր հայրերի թողած ոսկեղինիկ գրականութիւնը պէտք է գիտնայինք ու սիրէինք՝ Գաւիթ Անյաղթի պէս, Մամբրէ վերծանողի, Կորիւնի, Եղիշէի, Ղազար Փարպեցու եւ Խորենացու պէս: Ո՞րքան պիտի ստուգուի այդ պարագան եթէ քննութեան ելլենք մեր նոր սերունդին մէջ:

Ս. Պալասանեանը՝ Փարիզի Մուրատեան սան՝ որ մի խորունկ հայրենասէր էր «Սիրում էր Հայն ու Հայաստանը, եւ նոյնքան սիրում էր իր աշակերտներին... որոնք Պալասանեանի համար արդէն իսկ Հայաստան էին, հայ հայրենիքի մի մասնիկը»:

Ու Մ. Նալեանը՝ զրաբարի ուսուցիչ որ անհնարին ցաւ ու զայրոյթ ունէր անոնց դէմ որ Խորենացին Ե.էն՝ է դար կ'իջեցրնէին՝ «Թող առջեւս գան, թող ինձ աւան... Անմիտներ, տհասներ, անիրաւներ. Մովսէս Խորենացին, այդ առաքինի, արդար ծերունին, համայն ազգիս միակ Գերթողահայրը ստախոս, ո՛հ, սա յիմարութիւն չէ մինակ, տգիտութիւն չէ մինակ, այլ, այլ... ինչ ասեմ, ազգադաւութիւն է...»:

Ու դեռ պատկառելի դէմքեր Ա. Նապետեան, Ս. Մանդինեան, Փ. Վարդանեան:

Ահարոնեանի հոգին շատ է սիրեր Այբարատը, որուն սպիտակափառ յաւերժութեան յանդիման իր հոգին աղօթաւոր է արշալոյսի ժպիտներով ինչպէս վերջալոյսի թախծութեամբ, երգելով իր սրտին խորէն անդադրում եւ անյազ ամենէն սրբազան ու գերազանց երգը հայ եկեղեցւոյ «Լոյս, Լոյս, Լոյս»:

Ըստած է թէ Ահարոնեանի հրապոյրը պարզապէս գրական ձեւին մէջ է, խօսքին ինքնաբերական քաղցրութեան, ներդաշնակութեան ու պատկերներու փայլին մէջ:

Չեմ կարծեր թէ միայն այդ բլլայ: Ընդհակառակն մենք, առանց յոռետես ըլլալու պիտի ըսէինք թէ երբեմն բոլորովին յանպատրաստից են փոթորիկները որ

հոն կը փրթին, ինչպէս այլուր աննշան ու չնչին են դէպքերը կամ պարագաները որոնցմով կը զբաղեցնէ ընթերցողը, երբեմն ալ շատ միամիտ ու մանկական տեսարաններ կը գծէ իր գրիչը:

Բայց դիտելու ենք որ նախ մանուկ ու պատանի կեանքի պատկերն է, եւ ոչ հասուն հասակի: Յետոյ առանց դիտումի չեն այդ էջերը. հոն հայ շինականին պարզ, անպաճոյճ, բնական կենցաղն է որ մեր առջեւ կը պարզուի. իր տունով, արտերով ու այգիներով. ու այդ տունը՝ իր կարգ ու սարքով կը ներկայանայ. արտն ու այգին՝ ուր կեանքն ու աշխատանքը կ'եռայ. եւ հուսկ գիւղացին, շինական ընտանիքը իր կազմին մէջ, իր խոհերուն մէջ, հաւատքին ու ընկերային կապերուն. տէրտէր, ժամ, աղօթք ու խորհուրդ պիտի տեսնենք հոն:

Ամէն աննշան տեսարանին մէջ անգամ, օր. պառաւի զոդցուած վառելիք, որքան հոգեբանութիւն, բարի ու չար: Հայ պառաւի տիպարը եզական է, իր անէծքը հայու, արեւելքցիի անէծք, ճոխ, բարդ, առատ, ուր Աստուած, երկինք երկիր իրար կը խառնուին... մէկ վառելի համար... գուցէ այդ էր պառաւի յոյսը, հարստութիւնը... Եւ ահա ինքնին Ահարոնեան իր գրքին մէջ մեզի հայ գիւղը կու տայ. եւ այսպէս օր մը հայ ազգագրութիւնը կրնայ լաւ ատաղձ ժողովել Ահարոնեանէն. հոն շատ բան կայ հայ կեանքին, հոն շատ քառ ու քառ, անէծք ու օրհնութիւն, հայ բարեկրօն ու նահապետական կեանքի օրհնութիւնը «Աստուած պահի քեզ, ո՞րդի».
«Փառք քեզ Աստուած, հազար փառք քու ողորմութեանը». եւ հոտ մեր ապագայ սերունդները իրենց հայրերու հաւատքի աւանդամարտը ցոլեցնելով պիտի տեսնեն. այդ շատ քիչ փառք պիտի չըլլայ հնութեան, եւ ոչ նուազ փրկարար դաս իրենց:

Չեմ կրնար անտեսել Ահարոնեանի նկարագրին մէջ ազնիւ սրտէն ճառագայթող անկեղծութիւնը ու սէրը, եւ ատոնք անշուշտ իր եղբայրներուն, իր հայրենիքին հանդէպ:

Մենք շատ վերքեր ունինք կրօնական, քաղաքական, ընկերային, հասարակական. եւ միթէ կարելի է տարակուսիլ թէ այդ զոյգ առաքինութիւնները լաւագոյն դարման եւ սպեղանի պիտի չըլլան մեր խոցուած սրտերուն...:

Մշակենք զանոնք, որովհետեւ այն աւան միայն կրնանք «լաւ մարդ, լաւ հայ լինել». այն ատեն միայն զմայլիլ «Ահ, առաքինի հայի տուն, ինչ գեղեցիկ ես դու»:

«Ճեմարանի հինաւորաց սանը» յարգանքի եւ երախտագիտութեան պարտքն

հատուցած իր մեծ վարպետներուն՝ Կ.աւարտէ իր գիրքը (Բ.). «Յետոյ»...:

Իր յետոն անշուշտ կը լսենք ոչ շատ ուշ:

Մենք ալ աւարտած այդ գրքին ընթերցումը, պիտի ըսենք անկեղծօրէն թէ տենչ մը մնաց մեր հոգւոյն մէջ նորէն անցնելու այդ յիշատակներուն վրայէն. ինչ որ մեծագոյն գնահատանք մըն է հեղինակին, եւ թէ՛ ապագային ապրելու կենսունակութիւնն ունի այդ գիրքը:

Հ. ԵՂԻՍ ՓԷՉԻՅԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՄԱՐԳՈՅ ՓՈԼՈՅԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ԸՍՏ ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ ԱԻԱՆԴԱՎԷՊԻ ՍԸ՝

Ծանօթ է քիչ շատ, թէ ինչպէս Վենետիկցի մեծ ճանապարհորդը 1295-ին թողած իր հայրենիքը՝ մեկնեցաւ դէպ ի ծայրագոյն Արեւելք:

Արդ, Վենետիկեան աւանդալէս մը կայ՝ որուն համեմատ 1312ին Մ. Փոլոյ իր ծննդավայրը կը վերադառնար:

Իր հետ էին՝ իր հայրը Նիկողոս, Մատթէոս հօրեղբայրը, ուղեկից ընկերները եւ առաջնորդներ: Ասոնցմէ զատ Մ. Փոլոյ տուն կը բերէր մօնիլով գերի մը՝ զոր յետոյ իր կտակին մէջ ազատ կը հռչակէր:

Երկար բացակայութեան շրջանին՝ շատ փոխուած էր անոնց դիմագիծը, վարուելակերպն ու հասակը. թաթարական բռնի մտած էին անոնց բարբառին մէջ. իրենց շեշտն ու հնչումն անգամ փոխուած էր: Անոնց տարագնները տարօրինակ ձեւեր ունէին, աննման՝ վենետիկեան կամ եւրոպական տարագններուն. թողունք որ ցընցոտի դարձած էին ճամբուն աշխատանքներէն ու կրածներէն:

Ասոր համար էր որ Մ. Փոլոյի բարեկամները շատ դիւրաւ չկրցան ճանչնալ գիրքը: Իսկ ընտանիքը շատ աննպաստ վարմունք ունեցաւ անոր հանդէպ:

Անոնք տիրացած էին Մարկոսի եւ Մատթէոսի տան եւ ինչքերուն՝ խաբերայի տեղ դնելով խեղճ վերադարձողները, որոնք որպէս թէ զիրենց խռովելու եւ ձեռքերնէն յափշտակելու եկած էին իրենց ստացուածները՝ սպառնալով իսկ վտարել զանոնք:

Բարեբախտաբար դեռ Կ'ապրէր Մատթէոսի կինը, որ փութաց զրկաբաց ընդունիլ իր այրը՝ այնքան մեծ ուրախութեամբ որքան խոր եղած էր իր վիշտն եւ յուսահատութիւնը թէ այլեւս զանի իր յարկին տակ պիտի չտեսնէր:

Բայց հազիւ երկու օր անցած էր երբ Մատթէոս ի գուր իր հին վերադրուն կը փնտռէր, իր ճանապարհորդութեան անմեկին ընկերը: Ան չէր կրնար ծածկել

A. Fauvel, Revue Bleue.

իր վիշտն եւ յուսալքութիւնը գոչելով՝
«Եղով ինձ, ի՞նչ եղան»։ աւելցնելով թէ
«Ի սպառ կորած ենք»։ Երթաք բարեաւ,
ոսկի երազներ, երթաք բարեաւ բարեկե-
ցիկ ալեւոյթ։ Ընդ միշտ կորսուած են
թանկագին գոհարները զորս բերած էի
Քաթայի թագաւորութենէն»։

Եւ երբ կ'ինը կը զարմանայ, կ'ափշի,
ան կը խոստովանի թէ ինչպէս իր վերա-
դարձի ուղին բռնելէն առաջ՝ Չինաց կայս-
րէն նուէր ստացած ոսկի ձողերը փոխեր
էր թանկագին աղուներէն հետ. որով-
հետեւ ատոնք դիւրաւ կարելի էր ծածկել,
և զանոնք կտրած էր իր անբաժան վերաբ-
կուին ծալքերուն եւ աստառին մէջ, որպէս
զի յաջադկոտ գողերուն ձեռքերէն փրկէր։

«Բայց քու վերաբկուդ, աղաղակեց
կ'ինը, այնքան հին ու պատառոտուն էր
որ՝ ցուրտէն տառապող աղքատի մը տուի-
բայց մի՛ նեղանար, բան չի կորսուիր»։

Եւ Եւայի խորագէտ դուստրը սքանչելի
խրատ մը կու տայ անոր. «Գնա՛ Ռիալ-
թոյի կամուրջին մօտ, խօսէ՛, երգէ՛, պարէ՛՝
ինչպէս մոնկոլներն ու թաթարները կ'ը-
նեն. անմիջապէս ժողովուրդը չորս կողմդ
պիտի հաւաքուի տեսնելու եւ լսելու. այդ
պահուն, բնական է որ մուրացիկներն ալ
հոն կու գան ողորմութիւն խնդրելու։ Ես
վեր վար կը քալեմ հոն. վերաբկուդ եւ
այն աղքատը անպայման պիտի ճանչնամ.
բաւ է իրեն ոսկի մը տանք, ան մեզի կը
վերադարձնէ վերաբկուդ»։

Ըսածը գործադրեցին։ Մատթէոս՝ բը-
նական է յետ շնորհակալ ըլլալու եւ ող-
ջագուրելու իր կ'ինը տուած հրաշալի խոր-
հուրդին վրայ՝ վազեց Ռիալթոյ եւ տեղ
առաւ փայտէ կամուրջի մը մօտ՝ որ մեծ
ջրանցքը կը կտրէ. եւ ահա սկսաւ խոնիլ
իր շուրջը հարիւր տասը կղզիներու քա-
ղաքին ամբողջ՝ լսելու համար թաթարա-
կան երգերը եւ տեսնելու մոնկոլեան պա-
րերը։

«Երեք ոգիներէն մէկն է, կ'ըսէր ոմն.
խենթ է, կատարեալ խենթ»։ Ասիոյ ա-
րեգակը, զրկանքները, ճանապարհորդու-
թեան տուայտանքը, յայտնի է, այդ եղ-

կելի վիճակին հասուցած են խեղճին
ըղեղը։ «Մեղք կնոջը, կ'ըսէր ուրիշ մը.
ինչպէս հանգիստ էր. ուր էր թէ ան վե-
րադարձած չըլլար»։ Եւ մուրացիկները
հոն էին ձեռք կարկառելու ամբոխին մէջ։

Երկու օր վերջ՝ հին վերաբկուն եւ անոր
մէջ ծածկուած թանկագին աղուներէն
Մատթէոսի տունը կը վերադառնային.
կ'ինը զանոնք առած էր քանի մը տոչորսով։

Բայց ինչպէս համոզելու էր անհաւատ
վենետիկցիները, մասնաւորապէս Մ. Փո-
լոյի ազգականները, եւ Դերակոյտը, թէ
այն երեք «Ոգիներ»ը՝ Մատթէոս, Նիկո-
ղոս, ու Մարկոսն էին, տասնեութ տարի
առաջ աներեւութացած։

Ի՞նչ ոճով վռնտելու էր Նիկողոսի եւ
Մարկոսի դռնէն զարմիկները որ տարի-
ներէ ի վեր հոն հաստատուած էին եւ
բնաւ մտադիր չէին անկից հեռանալու։

Հոս կը հանդիպինք հանճարեղ գիւտի
մը՝ որուն գաղտնիքն ունին եւ սովորա-
բար լաւ կը յաջողին խաւացիները։ Լսե-
ցէք աւանդավէպը։

Նիկողոս, իր որդին՝ Մարկոս, եւ իր
Մատթէոս եղբայրը մեծ խնջոյքի մը կը
հրաւիրեն իրենց ազգականները, ինչպէս
բազմութիւն մ'ալ հին բարեկամներու որոնք
չէին ուզեր զիրենք ճանչնալ, եւ վերջա-
պէս անոնց հետ քանի մը երեւելի ծերա-
կուտականներ՝ ազգեցիկ բնատնիքներէն։

Ասոնք հիւրերը կ'ընդունին պարզ սեւ
զգեստներ հագած։

Հրաւիրեալներուն գալէն վերջ յանկարծ
կ'անհերեւութանան, ու պահ մը վերջ կ'ե-
րելին կարմիր, ասղնեգործ մետաքսէ դի-
պակներու մէջ։ Իրենց բազուկներուն վրայ
առած են հանած սեւ կերպասէ զգեստ-
ները զորս նուէր կու տան սեղանին սպա-
սաւորող ծառաներուն։

Առաջին սպասարկութիւնը վերջանա-
լուն՝ կը թողուն դահլիճը եւ վերստին
կ'երեւին ծիրանեգոյն թաւիշ զգեստնե-
րով՝ ոսկեթել զարդարուած, իսկ մետաքսէ
հանդերձները ծառաներուն կ'ընծայեն։

Յետ երկրորդ սպասարկութեան՝ դար-
ձեալ դուրս կ'ելլեն դահլիճէն ու կը վե-

րադառնան ոսկեման, ոսկեհիւս զգեստնե-
րով։ Դարձեալ նուիրատուութիւն. թաւ-
շեայ զգեստները կը տրուին այն ծառա-
ներուն որ դեռ բան մ'առած չէին։

Յետոյ, երբ խնճոյքն աւարտելու վրայ
է, վերջին անգամ մ'ալ կը հեռանան ու
նորէն ներս կը մտնեն իրենց ճամբորդու-
թեան պատառոտուն զգեստներով։

Այս անգամ ալ իրենց ոսկեհիւս զգեստ-
ները կը նուիրեն ծառաներուն որ շրջա-
նակ կը կազմեն բազմականներուն։

Բայց ի՞նչ զարմանք. երեք «ոգիները»
դանակներ, ամեկներ, ասեղներ առած
կը բանան ծալքերը, կը պատեն աստառ-
ները իրենց հագած պատառոտուն զգեստ-
ներուն, եւ դուրս կը հանեն շողշողացնե-
լով խոշոր աղամանդներ, շափուղաներ,
սուտակներ, զմրուխտներ, պերզակներ,
երկրիս ծոցէն ելած ամենէն մեծ թան-
կագին աղուները։

«Կեցցէ՛ Ս. Մարկոս» կ'աղաղակեն այն
ատեն բոլոր բազմականները խանդավառ-
օրէն։ Այլեւս կասկած չի մնար. «ոգիները»
երեք Փոլոններն են որ երկար ատենէ ի
վեր անհետացած էին։ Հրաւիրեալները զա-
նոնք կ'ողջագուրեն, Նիկողոսի եւ Մար-
կոսի եղբորորդեակները զանոնք կը տա-
նին տունը զոր զրաւած էին, զանոնք հոն
կը տեղաւորեն, տունը իրենց կը թողուն։
Փոլոնները զայն հրաշափառ կերպով պճնել
եւ նկարագարել կու տան. «Casa del
Milione» (Միլիոնի տուն) կոչուածն է
որ դեռ այսօր կանգուն է, մէկը Վենետիկ
ամենահին շէնքերէն, որուն հոռոմէական
գաւթին լիակամարին վրայ գմայլելու

կը փութան բոլոր հնագէտները։

Աւանդավէպէն վերջ՝ պատմութիւնը։
Մ. Փոլոյ չգոհացաւ իր երկար ճամ-
բորդութենէն, դեռ աւելին ըրաւ. զէնք
առած գնաց իր հայրենիքը պաշտպանե-
լու ճենովացիներուն դէմ։

Գերի բռնուելով բոլոր նաւագներուն
հետ այն նաւին որուն վրայ կը կռուէր,
իր գերեկից մէկ ընկերին հին Ֆրանսերէ-
նով թելադրեց իր Մայրագոյն Արեւելքի
ճամբորդութեան տասնեօթ տարիներու
տեղեկութիւնները, տեղեկութիւններ որոնց
ընթերցումը դեռ այսօր իսկ հեշտանքը
կը կազմէ մեր գիտուններուն, տղաքնե-
րուն անգամ. այնքան կենդանի ու նկար-
չական է անոնց յօրինումը։

Յետոյ, երբ ազատեցաւ եւ Տասնից
ասուանիւն անդամ ընտրուեցաւ, եւ յիշեց
թէ Պարսիկ, Հնդկ եւ Մոնկոլ ժողո-
վուրդները որքան կը սիրէին կեղծ գո-
հարները եւ շողշողուն ապակեղէնները,
շատ մը նաւեր բեռնաւորեց Վենետիկ
ճարտարարուեստի այգորինակ արտադրու-
թիւններով՝ արեւելքի ամենէն հեռաւոր
երկիրները թափելով զանոնք, անկից բե-
րելով մետաքսեղէն եւ համեմունքներ։

Իր մղումին տակ Վենետիկ եւ Մայ-
րագոյն Արեւելքի միջեւ հաստատուեցաւ
առեւտրական ամենամեծ հոսանք մը։

Վենետիկ եւ Մուսանոյի ապակեգոր-
ծարանները Մ. Փոլոյի կը պարտին իրենց
այսօրուան յաջողութիւնը. անոր կը պար-
տին իրենց շահած պարարտ թոշակները
ապակիի հազարաւոր գործաւորները որ
այս լճին մէջ կը բնակին։